

РЕЦЕНЗИЈА УЧБЕНИКА „ОПШТА ЛИНГВИСТИКА“

БРАНИМИРА СТАНКОВИЋА

Књига „Општа лингвистика“ аутора проф. др Бранимира Станковића представља уџбеник за предмет Увод у општу лингвистику, уводног курса који студенти србистике похађају на првој години студија на Филозофском факултету у Нишу. Рукопис садржи 253 стране текста, куцаног фонтом величине 11 са проредом од једног реда (коначни број страна треба увећати за пар страна када се додају и сонограми у поглављу посвећеном фонетици). Текст је организован у осам поглавља: 1. Кратка историја лингвистике (1–24. стр.); 2. Фонетика (24–53); 3. Фонологија (53–85); 4. Морфологија (85–147); 5. Творба речи и лексикологија (147–170); 6. Синтакса (170–204); 7. Семантика (204–225); 8. Прагматика (225–248). Свако поглавље подељено је у већи број одељака са резимеом, а сваки одељак, поред градива, садржи и дефинисане кључне речи пре текста, и питања и задатке након текста лекције. На крају рукописа приложен је и списак литературе од 235 библиографских јединица.

Прво поглавље уџбеника презентује кратку историју развоја лингвистике од њених почетака у 19. веку до данас. Аутор истиче да су се питања која поставља наука о језику и начини на које одговара на њих постојано мењала. У првом одељку расветљавају се филолошки почеци компаративно-историјских истраживања у европској индоевропеистици од првих компаратиста до младограматичара. Описују се теоријски принципи и методе дијахронијске лингвистике у ширем научном амбијенту доминације природних наука, биологије и теорије еволуције. На илустративним примерима указује се на предности и недостатке оваквог изучавања језика као феномена, поређењем и са структуралистичким приступом, који је предмет наредног другог одељка. У њему аутор уводи кључне појмове и концепте Сосирове синхронијске лингвистике. Још једном, аргументовано занимљивим примерима, пореде се предности и недостаци оваквих анализа: у ком домену ова визура одлично сагледава језик као феномен (стабилан систем броја у немачком без обзира на формалну промену начина за исказивање јединице и множине), а у ком домену нема објаснидбени потенцијал (историјска позадина појединих гласовних промена, аналогије и изузеци). Потом следи одељак посвећен генеративној револуцији у науци о језику Чомског. Читалац се упознаје са концептима модуларности, нативизма, картезијанске лингвистике, те одвајањем језика у домене са интерфејсима. Представља се нови низ истраживачких питања и аргумената о нативистичкој природи људске језичке интуиције и природи нашег несвесног знања о прихватљивости или неприхватљивости одређених синтаксичких комбинација. Представљају се и обриси тзв. теорије икса са цртом и теорије принципа и параметара, који у 6. поглављу, посвећеном синтакси, добијају и ширу експликацију. Разоткривају се и оштре критике упућене генеративном приступу, од некадашњих поборника до истраживача који никада нису прихватили његов строги формализам и/или занемаривање друштвеног и културног контекста у којем се језик усваја. Ово је предмет наредног одељка, посвећеног когнитивној лингвистици, кровном термину за лингвистичка истраживања која у фокус враћају унитаризам, са једне, и Хумболтово и Сепир-Ворфово наслеђе, са друге стране. Упознајемо се са појмовима концептуалне метафоре, прототипова, схема и оквира, те

различитим типовима иконичности и аргументима за њихово прихватање. Контрастирају се начела композиционалности и конструкцијске граматике. Још једном, одељак завршава врстама критике којима је овај теоријско-методолошки правац изложен, због несумњивих предности, али и недостатака које оваква анализа доноси.

Друго поглавље уџбеника посвећено је фонетици. Читалац се детаљно упознаје се кључним елементима артикулационе, акустичке и аудитивне фонетике. Представља се људски говорни апарат и његова различита глотална стања. Уводе се појмови фона, алофона и фонеме, фонетске и фонемске транскрипције, међународне фонетске азбуке, критеријума за разликовање фонова од фонема и комплементарне дистрибуције у фонологији. Потом следи одељак посвећен питањима класификације гласова на основу критеријума места и начина артикулације, након чега се минуциозној анализи излажу сви гласови српског језика, укључујући чак седам алофонева. Поред овог, откривају се артикулациона обележја и гласова старословенског, али и других, словенских и несловенских језика – руског, енглеског, француског, турског... Наредни одељци представља најважније методе експерименталне фонетике и основне постулате акустичке фонетике. Читалац се упознаје са појмовима звучног таласа, фреквенције, амплитуде, шума, хармоника, форманта. Учи да распозна сонограме звучних записа гласова српског језика. Посебан одељак осврће се на најважнија питања супрасегменталне, прозодијске фонетике, од проблема слога и његове конфигурације (коме ће се аутор вратити на почетку поглавља „Фонологија“), преко питања акценатских система, до феномена реченичне интонације и реченичног акцента. Последњи одељци овог поглавља бацају светлост на занимљиве појаве аудитивне фонетике, пре свега, МекГерков ефекат, а затим и омашке у перцепцији говора и тзв. мондегриније.

Треће поглавље бави се фонологијом. Оно наставља истраживања природе слога започета у претходном поглављу, увођењем фонолошког модела и мораичке теорије слога, а затим и теорије CVCV, која једино може једноставно објаснити емпиријско стање у српском шатровачком говору и француском *verlan*-у. Следи одељак који дефинише дистинктивна обележја фонеме, а потом представља 10 обележја релевантних за опис фонема у српском језику – звучност, вокалност, назалност, континуираност, лабијалност, короналност, дорзалност, сонорност, стридентност и напетост – уз посебан осврт на она обележја која су у опису појединих фонема редувантна. Трећи одељак овог поглавља је најобимнији будући да се у 10 мањих пододељака детаљно бави фонолошким и морфонолошким алтернацијама првенствено у српском (првих девет пододељака), али и многобројним другим језицима света: једначење сугласника по звучности, једначење сугласника по месту творбе, упрошћавање консонантских скупина, палатализација, сибиларизација, јотовање, непостојање /a/, прелазак /l/ у /o/, прелазак /o/ у /e/, метатеза, епентеза, протеза, елизија, апофонија... Све гласовне промене су детаљно објашњене, уз покушаје различитог формалног записивања, чиме се студент непосредно упознаје са основама формалне дескрипције фонолошких и морфонолошких појава.

Четврто, најобимније поглавље уџбеника посвећено је обличкој морфологији. Аутор нас прво упознаје са појмовима морфема, морф и аломорф, појединим поддисциплинама морфологије, појавом синкретизма и проблемом постављања границе између обличке и творбене морфологије. Расветљавају се питања класификације речи на врсте и њихових граматичких категорија. Посебна пажња посвећена је маркираности, као феномену који препознајемо не само у флективној, већ и фонолошкој, деривационој,

синтаксичкој, семантичкој равни... Следи најсадржајнији одељак, који у 10 пододељака испитује многобројне категорије базичних врста речи којима барата србистика: именице, заменице, придеви, глаголи, прилози, бројеви, ампозиције (предлози), партикуле, узвици и везници. Не штедећи на простору, аутор са пуно пажње презентује најрелевантније категорије и особине поменутих класа, од класификатора, одређености и обавезне посесивности именица у појединим језицима, преко глаголске валенце, аргументске структуре, лакких глагола и категорије евиденцијалности, до концепта врста речи као „канте за отпатке“. Ови одељци расветљавају многобројне флективне појаве, али и поједина творбена, семантичка и синтаксичка питања, којима ће се аутор поново вратити у поглављима која следе.

Пето поглавље истражује предмете творбе речи и лексикологије. Оно наставља већ постављано питање границе између дисциплина обличке и творбене морфологије нуђењем критеријума који нам у овоме могу помоћи. Потом се уводе основни појмови деривационе морфологије: афикси, префикси, суфикси и творбене основе. Значајна пажња посвећена је контрастирању двају парова појмова, разликама између префиксације и суфиксације, те разликама између префикса и предлога. Аутор покреће и незаобилазно питање (а)категоријалности творбених основа и конверзије или нулте суфиксације. Посебно значајним чини се истицање хијерархијског односа који морфеме у структури лексеме граде, чиме се истиче потенцијална паралела са хијерархијским односима који граде јединице других домена (фонологије, синтаксе, семантике). На фондусу ових сазнања, читалац се затим упознаје са различитим врстама сложеница, са посебним освртом на хијерархијски (и потенцијални синтаксички) однос међу њеним морфемама. Следе одељци о афиксоидима и о творбеним карактеристикама комбинације глагола и предлога / префикса (/ партикула) у српском, немачком и енглеском језику. Последњи, најобимнији одељак овог поглавља подробно испитује кључне термине лексикологије – лексикон, лексема, семе, семема, хомонимију, синонимију, полисемију, антонимију, калкирање, семантичке позајмљенице, псеудопозајмљенице, лажне парове, народну етимологију. Сви појмови илустровани су занимљивим примерима из великог броја, углавном индоевропских, језика. Аутор користи прилику да представи мање познате појединости из историје одређених лексема, њихове етимологије, промене форме и/или значења, те позајмљивања приликом језичког контакта, али и да укаже на наглашен пуризам језичке политике у нашој и другим културним срединама, и упозна студента са строго научним приступом опису језичких чињеница.

Шесто поглавље посвећено је синтакси. У њему се аутор прво враћа питању хијерархијских односа у језику, овога пута из угла синтаксе, анализирајући их на фону синтаксичке двосмислености, линеарности и реда речи у реченици. Потом се читалац упознаје са основним појмовима структуралистичке синтаксе, од базичних морфосинтаксичких питања функција које различите врсте речи могу обављати (пре свега, у српском језику) до зависносложених реченичних односа и начина њихове класификације. Следе одељци у којима аутор практично неосетно читаоца уводи у елементе минималистичког приступа синтакси, и то на примерима из српског језика (што ће сигурно заинтересовати најталентованије студенте, а неке и подстаћи да се баве теоријском и формалном лингвистиком): слагање међу реченичним члановима, интерпретабилна и неинтерпретабилна, синтаксичка обележја, *це*-селекција, *ес*-селекција, спајање, померање, фраза, комплемент, спецификатор, глава, унутрашњи аргумент,

спољашњи аргумент, лаки глагол, *A*-померање, структурни падеж, инхерентни падеж, адјункт. Упознајемо се са костуром читавог СР-ја и DP-ја, уз посебан осврт на аргументе за DP уместо NP анализу именичких фраза у српском, језику без категорија одређеног и неодређеног члана. Представља се и претпостављени *pro-drop* параметар, те његове консеквенце на стање које проналазимо у различитим језицима света. Последњи, девети одељак овог поглавља дотиче се питања синтаксичког, семантичког и постсинтаксичког слагања (подржаног синкретизмом) у српском и другим језицима. Овим је покренуто и питање деривације у семантичком, или модулу логичке форме.

Седмо поглавље уџбеника истражује граматичку семантику. Прво се на основу истинитосних услова дефинишу појмови лексичког и граматичког значења, а потом даје кратак увид у историјат развоја семантике од античких филозофа до модерне формалне семантике. Контрастирају се поједини аргументи за екстерналистички и интерналистички приступ значењу. Представља се читав низ врста семантичког односа које пропозиције могу градити међусобно: импликација, контрадикција, контрарност, супконтрарност, субалтернација, логичка еквиваленција, узајамно повлачење, парафраза, таутологија... Затим се уводи сет основних појмова семантике истинитосних услова: онтолошка класа, предикатски калкулус, предикат, варијабла, константа, квантификатор, конектив, догађај, особина, ситуација, свет, инклузивна дисјункција, ексклузивна дисјункција, атомски израз, неатомски израз, индекс рестрикције, интенционална семантика, Монтегјуова граматика... На великом броју илустративних примера показује се како међуигра опсега квантификатора и/или оператора доноси семантичку двосмисленост, шта су то језици са флексибилношћу и ригидношћу у опсегу, подизање квантификатора, интензија и екстензија, интенционални оператори, *de re* и *de dicto* интерпретација.

Последње, осмо поглавље уџбеника бави се прагматиком. У њему аутор, на пажљиво пробраним забавним, комичним примерима из свакодневног живота, читаоцу једноставним језиком расветљава комплексне прагматичке проблеме попут имплицатура, границе предмета према семантици, значења у контексту прагматике и некомпатибилности критеријума разграничења са истинитосним условима семантике и сл. Још једном се пред нашим очима одиграва кратка историја развоја једне дисциплине: од говорних чинова Остина и илокуционих чинова Серла, преко кооперативног принципа и конверзационих максима Грајса, до скаларних имплицатура и поделе прагматичког труда Хорна. Следи одељак који из семантичког и прагматичког угла анализира феномен пресупозиције, а затим и одељак који, на неки начин, својом мултидисциплинарношћу обједињује више језичких домена (прагматику, семантику, синтаксу и фонологију) – у питању је информацијска структура реченице, те проблеми топика, фокуса и контрастивности, тетичких реченица и тематних топика.

Наслов „Општа лингвистика“ представља редак пример уџбеничке литературе који на изузетно прегледан, јасан и педагошки осмишљен начин уводи студенте у сложени свет лингвистике. Станковић је успео да сложене теоријске појмове и аналитичке оквире прикаже разумљиво, без губитка научне прецизности, што овај текст чини подједнако приступачним почетницима и инспиративним напредним читаоцима. Стил је питак, примерен академској публици, али при томе ненападан и ненаметљив, са одмереном дозом интелектуалне ангажованости. Аутор вешто води читаоца кроз историјске, теоријске и применљиве аспекте свих кључних лингвистичких поддисциплина, уз бројне примере из српског и других језика, што додатно оснажује аргументацију и подстиче

аналитичко мишљење. Посебно се истиче способност да се комплексне теме, као што су генеративна граматика, формална семантика или прагматика, изложе постепено, без наглих прелаза и непотребног техничког језика, што ће бити од непроцењиве вредности студентима на почетку лингвистичког образовања. Имајући у виду све наведено, са задовољством препоручујем рукопис за штампање као уџбеник који ће, верујем, постати основна референца у настави опште лингвистике и у оквиру других програма академских студија језика.

У Београду, 4. августа 2025. године

Проф. др Веран Станојевић